

SOCIAL AND ECONOMIC HISTORY

Наталія Тацієнко

*Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини,
Україна*

ВИСТУПИ СЕЛЯН УМАНСЬКОГО ПОВІТУ В 1826 р. ПІД ПРОВОДОМ ОЛЕКСІЯ СЕМЕНОВА

Nataliia Tatsiienko

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Ukraine

OPPOSITION OF PEASANTS IN UMAN DISTRICT IN 1826 UNDER THE LEADERSHIP OF OLEKSIY SEMENOV

The article deals with the opposition of peasants in Uman district in 1826 under the leadership of Oleksiy Semenov. The author made an attempt to find out the personality of this "hero" and the reasons that prompted him to incite the peasants. The course of peasant riots in Uman district and their consequences were highlighted. The main participants of the opposition movement were established, their punishment was found out in the article. The reaction of authorities to the protest moods of the peasantry in the Russian Empire and legislative attempts to resolve the situation were analysed. The impact of the Imperial Manifesto of 1826 on the mitigation of the court decisions regarding Oleksiy Semenov and the rest of the riot participants was traced. It was established that events in Uman district in 1826 were not a separate phenomenon of disobedience to the landlords, but a part of the active peasant movement in the Russian Empire.

Keywords: Oleksiy Semenov, Uman district, Uman region, opposition, rebellion.

Ареною активних форм соціального протесту селянства неодноразово ставала Правобережна Україна. Прагнення скинути кайдани, що віками тримали селян в страху й покорі та бажання змінити застарілий порядок кипіли в серцях селян і зрештою, набували радикального змісту. Уже протягом першої чверті XIX століття, особливо після війни 1812 р., за участь у якій селянство сподівалося отримати полегшення або навіть звільнення від кріпосницького гніту, а царський уряд не пішов назустріч цим сподіванням, селянський рух поширювався й ставав дедалі масовішим. Траплялися випадки, коли селянські хвилювання тривали по декілька або навіть десятки років. Після придушення повстання декабристів у 1825 р. з посиленням жорстокої миколаївської реакції у другій чверті XIX ст. становище селянських мас дедалі погіршувалося. У відповідь наростала хвиля боротьби селянства, яке вимагало ліквідації кріпацтва й передачі йому поміщицьких земель.

В дореволюційній історіографії селянських рухів у Київській губернії можна виділити працю І. С. Іконникова¹, який на основі широкої джерельної бази показав піднесення селянського руху в 1826-1827 рр., в тому числі і на Уманщині. Про солдата О. Семенова як організатора селянських протестів писала «Киевская старина» за 1882 р.². Про виступи 1826 р. в Уманському повіті згадується і в дослідженнях, присвячених селянству Російської імперії загалом, зокрема у праці В. І. Семевського³.

У радянській історіографії інтерес до селянського руху на українських землях зумовив видання двох збірників документів і матеріалів, перший з яких охопив джерела з середини XVIII –

¹ Іконников, И.С. (1905). *Крестьянское движение в Киевской губернии в 1826-27 гг., в связи с событиями того времени (по архивным материалам)*. Санкт-Петербург, 742.

² К-кь, К. (1882). Самозванный флигель-адъютант солдат Семенов. *Киевская старина*, 12, 519-526.

³ Семевский, В.И. (1888). *Крестьянский вопрос в России в XVIII и первой половине XIX века*. Санкт-Петербург, 2, 625.

до першої чверті XIX ст.¹, а другий – від першої чверті – до середини XIX ст.². Опубліковані комплекси документів дають можливість простежити еволюцію протестних настроїв та форм протесту найчисельнішої верстви населення – від скарг та втеч до активних дій. Селянський рух на території Уманського повіту у контексті аналогічних подій у ширших географічних межах розглядав відомий дослідник історії України XVIII-XIX ст. І. О. Гуржій³. Але дана проблема не була об'єктом спеціального дослідження, що додає їй актуальності. Адже на прикладі конкретного виступу можна простежити загальні тенденції розгортання селянського руху та виділити його регіональні особливості. Тому метою даної наукової розвідки є увиразнення перебігу подій на Уманщині в 1826 р., спроба розглянути реакцію самодержавного уряду на подібні заворушення селянства, зокрема у вигляді законодавчого стримування та покарань учасників виступу під проводом Олексія Семенова.

Поряд з розмовами про звільнення, в південній частині Київської губернії навесні 1826 р. поширювались чутки про існування наказу священникам закінчити сповіді парафіян до Великого четверга та освятити в цей день паску. Ніби-то на Великдень церкви будуть зачинені і всі селяни, від малого до великого, підуть вбивати панів. На Уманщині з двору в двір передавалася звістка про появу сина Гонти, який начебто розіслав усім панам указ з розпорядженням віддати всю землю селянам і виїхати якнайшвидше у Варшаву, а той хто відмовитися і до Великодня залишиться, буде вбитий селянами. Зрозуміло, що під впливом таких чуток селяни сміливіше виступали проти поміщицької сваволі, погрожуючи землевласникам, відмовляючись відробляти панщину, навіть подекуди склали списки ополчення. Але минуло свято Великодня, а повстання так і не відбулося, тоді народний поголос переніс його на Фомину неділю⁴. Поширення в селянському середовищі найнеймовірніших чуток та віра в них були виявом кризового становища населення та очікування змін. Селяни в кризових ситуаціях легко довіряли думці іншої людини, яку сприймали як джерело інформації. Тому не дивно, що рядовий Дніпровського піхотного полку, прибувши на початку квітня до Уманського повіту, так легко зміг скористатися настроями селян і використати їх у своїх інтересах. Взагалі, про Олексія Семенова відомо не багато, зокрема те, що походив він з селянської родини Орловської губернії, Ливенського повіту, с. Хмельового⁵. Перебував на військовій службі з 1819 року, мав на той час 27 років і був неодруженим⁶. Після виконання судового рішення подальша доля невідома.

Отож, 3 квітня 1826 р. О. Семенов під посиленням супроводом із с. Дзєндзелівки привезли в містечко Іванька до місцевого соцького. На допиті солдат розповідав, що повертався в полк з домашньої відпустки. І як видно, особливо не поспішав, затримуючись по два-три дні у різних населених пунктах, що насторожило економа с. Кутів, який і звелів під караулом доставити його в полк, що в цей час квартирувався в Соколівці. У записці до іваньківського соцького кутівський економ велів сприяти швидшому доправленню рядового до військового підрозділу. Однак, через неграмотність соцького та дячка, якому той наказав прочитати документи, а О. Семенов показав лише свій білет, йому дали квартиру для ночівлі. Адже дячок, який не вмів читати польською, глянувши на документ відповів лише «хорошо», що задовольнило соцького. Поселившись у селянина Григорія Бенедя, О. Семенов відчувши настрої селян склав план грабунку місцевих поміщиків. Він говорив місцевим жителям: «Я прислан от царя взять вашего пана и объявить вам, что вы з этого времени свободны, чтобы никто вас на панщину не требовал...»⁷. Для більшої переконливості О. Семенов розповідав, що має «овер-офицерский чин и орденов, орденов...», але

¹ Болотова, Г.В., Бутич, М.І., Гісцова та інші (1978). *Селянський рух на Україні. Середина XVIII – перша чверть XIX ст. Збірник документів і матеріалів*. Київ: Наукова Думка, 535.

² Баран, В.П., Боряк, Г.В., Бутич, М.І. та інші (1985). *Селянський рух на Україні 1826-1849 рр. Збірник документів і матеріалів*. Київ: Наукова Думка, 502.

³ Гуржій, І.О. (1958). *Боротьба селян і робітників України проти феодално-кріпосницького гніту (з 80-х років XVIII ст. до 1861 р.)*. Київ: Думка, 168.

⁴ Семевский, В.И. (1888). *Крестьянский вопрос в России в XVIII и первой половине XIX века*. Санкт-Петербург, 2, 585.

⁵ Баран, В.П., Боряк, Г.В., Бутич, М.І. (1985). *Селянський рух на Україні 1826-1849 рр. Збірник документів і матеріалів*. Київ: Наукова Думка, 335.

⁶ Центральний державний історичний архів України в м. Києві. *Фонд 485, Опис 1, Справа 6255*, Арк. 15.

⁷ К-кь, К. (1882). Самозванный флигель-адъютант солдат Семенов. *Киевская старина*, 12, 520-521.

приїхав у звичайному солдатському одязі, щоб не сполохати панів¹. Показавши якийсь документ, він оголосив, що це указ імператора, за яким йому наказано арештовувати поміщиків по всій Київській губернії та вивезти їх в Санкт-Петербург. Відчувши довіру, О. Семенов наказав соцькому наступного дня зібрати караул із 40 селян і запрягти три трійки коней, адже він поїде спершу в с. Романівку, а по поверненні візьме місцевого посесора. Він наголосив на секретності своєї місії, лякаючи соцького Сибіром. У Романівці на питання соцького про мету візиту, рядовий вдарив його декілька разів батоном і наказав збирати караул із надійних людей, так як по поверненні він везтиме важливих арештантів. Теж саме він говорив в Мошурові та Тальному, підтверджуючи свої слова нагайкою, готуючи таким чином собі шлях відступу, коли стане зрозумілим його задум.

Після арешту економа Квицинського селяни Мошурова вирушили до посесора Ганлея, який, побачивши натовп, наказав родині сховатися в погріб під будинком. О. Семенов звелів брати будинок приступом: селяни розбивали вікна, інші взялись вибивати двері, які вдалося осилити лише з третього разу. Рядовий як був на коні соцького, так і в'їхав в панські покої, де наніс Ганлею декілька ударів нагайкою та кулаками. Посесора закували в кайдани, а при обшуку знайшли 150 руб. асигнаціями і 6 руб. сріблом, які О. Семенов забрав собі. Потім він покликав писаря й наказав скласти опис майна, а сам пішов в комору, де забрав дві срібні ложки, ніж і пляшку вина. Під час опису прийшов офіцер у відставці Хржановський і став нарікати на дії селян, на що О. Семенов наказав дати офіцеру 200 різок і закувати в кайдани. Залишивши в маєтку 20 людей для охорони, рядовий та козак Захарій Катерного відправилися в с. Романівку. Там на них уже чекав соцький з селянами, які на допиті так пояснювали свою присутність: «Він же вдавав з себе такого строгого начальника»². Уява селян, що звикли до жорстокого та грубого ставлення до себе поміщиків та чиновників, створила образ високого начальника, як людини з батоном і міцним кулаком.

В Романівці поміщика на місці не було. О. Семенов послав козака Катерного за економом Чайковським, на жорстокість якого нарікали селяни, однак той закрився в будинку. Але солдат разом з 60-ма селянами, вибили двері й вікна та витягли економа у двір, де розлючений Семенов особисто наніс йому 200 ударів різками. Чайковський лежав без свідомості і стікав кров'ю, але ніхто не кинувся йому допомогти: такою була ненависть до гнобителя. Після покарання економа бунтівники взялися грабувати майно поміщика. О. Семенов взяв собі цукру, декілька в'язок тютюну, ножиці та срібну цукорницю. В містечко Іванька рядовий не поїхав, а відіслав туди Катерного, романівського соцького та отамана, доручивши їм заарештувати місцевого посесора Яворського. На знак повноважень він дав Катернозі шаблю, яку забрав у Ганлея³.

Іваньківська громада з нетерпіння очікувала «флигель-адъютанта з Петербурга», як тут називали Олексія Семенова. І коли Катерного, що був уже на підпитку, показав селянам шаблю, то ті без вагань вирушили до маєтку посесора. Із рапорта Уманського нижчого суду від 7 квітня дізнаємося, що 4 квітня о 16 годині тамтешній соцький оточив будинок посесора з 2 невідомими козаками і приблизно 40 селянами⁴. На заклик посесора до сотника чинити опір і затримати заколотників, той відповів, що бачив і чув як читали указ про вигнання панів, а тому заявив, що «пропала твоя голова Яворський». Той спробував оборонятися й звелів двом шляхтичам зв'язати Катерного, однак селяни не дали цього зробити. Бунтівники порозбивали вікна, побили посесора і його людей, зрештою закували господаря, економа і писаря в кайдани, підготовлені заздалегідь спеціально для Яворського. Катерного швидко вжився в роль, копіюючи поведінку свого керівника: так само з відвертою наглістю і радістю роздавав накази селянам, закріплюючи їх ударами⁵.

Полковниче було наступним селом, де селянам наказано зв'язати поміщика і привезти в Іваньку. Не було меж радості з приводу несподіваного отримання селянами волі, Олексія Семенова сприймали як героя, частуючи найкращим. Однак не довгим було захмеління від успіху, уже надвечір настав час розчарування. Адже в той час як Семенов перебував в Романівці, через Тальне проїжджав судовий засідатель Скінтеєв. Побачивши поблизу поштової станції натовп селян,

¹ Семевский, В.И. (1888). *Крестьянский вопрос в России в XVIII и первой половине XIX века*. Санкт-Петербург, 2, 585.

² К-кь, К. (1882). Самозванный флигель-адъютант солдат Семенов. *Киевская старина*, 12, 523-524.

³ Там само, 525.

⁴ Центральний державний історичний архів України в м. Києві. *Фонд 485, Опис 1, Справа 6255*, Арк. 11.

⁵ К-кь, К. (1882). Самозванный флигель-адъютант солдат Семенов. *Киевская старина*, 12, 525.

він поцікавився з якої нагоди вони зібралися. На що соцький розповів про приїзд поважного чиновника з Санкт-Петербурга, який наказав підготувати п'ять трійок коней і охорону для перевезення заарештованих в сусідніх селах поміщиків. Скинтеєв не приховував свого здивування і вирішив придивитись до Семенова. Він припускав, що можуть арештовувати тих землевласників, які були причетними до декабристського руху. Але побачивши в Мошурові вибиті вікна, двері, пограбований масток Ганлея та побитого власника, він зрозумів, що це дії не представника влади, а якогось самозванця. Скинтеєв з допомогою чумаків затримав рядового по дорозі в містечко Іваньку. Затриманого доставили в Мошурів, де засідатель заарештував місцевих селян і відправив десятох надійних шляхтичів для затримання Катерноги та його соратників. Наступного дня прибули війська, селяни з розпачу не знали кому вірити, зрештою, сприйняли дійсність на свій лад, вирішивши, що поміщики підкупили місцевих чиновників¹.

Уманський нижчий земський суд для встановлення спокою та безпеки постановив, щоб крім введених з наказу Скинтеєва в с. Мошурів та містечко Іванька 2 рот солдат, розташувати ще 2 роти в навколишніх селах – Чорній Кам'янці, Папужинцях, Юрполі та Романівці. За арешт Семенова та участь у придушенні виступу селян проти поміщика с. Підвисокого судового засідателя Скинтеєва представлено до нагородження орденом Св. Анни 3 ступеня та надано 500 руб. в подарунок².

Про події в уманських селах йшлося у повідомленні П. Кисельова головнокомандувачу Вітгенштейну. Останній висловив припущення, що такий бунт не був ідеєю самого О. Семенова, так як подібні події за аналогічним сценарієм відбувалися і в інших губерніях. Тому важко повірити, що виступи селян провів звичайний солдат, як він стверджував на допитах³. І справді під час слідства О. Семенов на питання «в какое время и от кого именно ты слышал на торгу или где в другом месте о даровании вольностей крестьянам?» відповідав: «В отпуску в Орловской губернии в г. Ливнах в трактире слышал от неизвестных крестьян говоривших что забирают помещиков; а о даровании вольностей крестьянам не слышал»⁴. Викликає запитання й тривала мандрівка О. Семенова з дому до війська, адже відпустка офіційно тривала з липня 1825 р. до 1 лютого 1826 р., а на Уманщину він прибув лише на початку квітня. Чи то небажання повертатися, чи якісь інші причини спонукали його затримуватись в кожному селі по декілька днів, залишається питанням без відповіді. На допиті він стверджував, що після свята Хрещення Господнього відправся в полк, перебував в Полтавській губернії 15 днів у лазареті через хворобу, у Звенигородському повіті в с. Озірна – 4 дні, в с. Кутах – 3 дні, де був взятий соцьким під караул і відправлений в м. Соколівку для передачі його в розквартирований там Дніпровський полк⁵.

Як реакція влади на численні виступи та скарги селян Російської імперії, 12 травня 1826 р. з'явився маніфест, де зазначалось, що в деяких населених пунктах державні і поміщицькі селяни, ошукані неправдивими чутками думають, що одні будуть звільнені від сплати податків, інші отримають волю. Указ оголошував, що всі ці чутки «выдуманые и разглашаемые злонамеренными людьми из одного корыстолюбия с тем, чтобы посредством сих слухов обогатиться за счет крестьян по их простодушию...»⁶. З іншого боку наказував селянам беззаперечно коритися місцевій владі. Дізнавшись, що й після його оприлюднення виступи продовжуються, імператор наказав комітету міністрів видати розпорядження, за яким дозволялося використовувати військову силу, а підбурювачів до бунту карати на місці за законом військового суду. Однак відразу (19 червня і 6 вересня 1826 р.), як відповідь на попереднє розпорядження, видано два рескрипти, за якими дворянство зобов'язали ставитись до селян відповідно до законів та християнських канонів⁷. Адже до імператора неодноразово доходили повідомлення про факти поміщицького деспотизму та й бунтівні настрої селянства могли посилитися жорсткістю імператорських наказів.

¹ Там само, 526.

² Центральний державний історичний архів України в м. Києві. Фонд 533, Опис 2, Справа 37, Арк. 5-7.

³ Иконников, И.С. (1905). *Крестьянское движение в Киевской губернии в 1826-27 гг., в связи с событиями того времени (по архивным материалам)*. Санкт-Петербург, 737.

⁴ Центральний державний історичний архів України в м. Києві. Фонд 485, Опис 1, Справа 6223, Арк. 51.

⁵ Центральний державний історичний архів України в м. Києві. Фонд 485, Опис 1, Справа 6255, Арк. 11а.

⁶ Иконников, И.С. (1905). *Крестьянское движение в Киевской губернии в 1826-27 гг., в связи с событиями того времени (по архивным материалам)*. Санкт-Петербург, 738.

⁷ Иконников, И.С. (1905). *Крестьянское движение в Киевской губернии в 1826-27 гг., в связи с событиями того времени (по архивным материалам)*. Санкт-Петербург, 739.

Що ж до придушення виступу селян на Уманщині, то в результаті введення війська було заарештовано 150 учасників¹. Іноді в історіографії зазначається, що О. Семенова засудили до смертної кари, а решту головних учасників засуджено до 50 ударів батоном і відправлено на заслання². Таке рішення дійсно було, але після оприлюднення імператорського Маніфесту та подальшого судового розгляду, вирок було пом'якшено. Смертну кару замінили довічним засланням на каторжні роботи до Сибіру, зменшено й кількість тілесних покарань. За розпорядженням імператора «всех моложе 30 лет, кроме главных зачинщиков, отдать в солдаты»³. Поміщицьких селян: Захарія Катерногу, Семена Качуренка; соцьких: Микиту Семченка, Якова Никитинка, Василя Кириченка і осавула Федора Чередниченка як головних учасників бунту згідно вироку Київського Головного суду на основі указів 1721 від 12 листопада та 1764 від 22 серпня і 1754 від 30 жовтня покарати «на месте содеянного ими преступления» батоном: Захарію Катернозі – 25, а решті п'ятьом – по 20 ударів і вислати їх на каторжні роботи в Сибір. 18 селян з соцьким та отаманом с. Мошурова, 9 – с. Романівки, 11 – містечка Іванька, 9 – с. Полковниче з соцьким та отаманом за сприяння в заколоті покарати 25 ударами різками кожного і залишити по місцю проживання під суворим наглядом поліції. 17 старшин і селян, вчинки яких не мали особливої ваги, і сталися більше з необачності, а саме: соцького с. Кутів Федора Губана – за надання О. Семенову квартири без пред'явлення ним документів; селян Федора Ігнатюка, Никифора Довгого, шляхтича Степана Козяровського – за надання квартири без відома соцького; паланських соцького Євстратія Лашенка і отамана Щербину – за надання підводи; соцького м. Тального Миколу Адаменка – за організацію 7 селян за вироком цивільного губернатора тримати в тюрмі кожного по 1 місяцю⁴. Але так як за Маніфестом імператора всі такі вчинки вибачалися, то залишити їх на волі, однак роз'яснити їм милосердя монарха, щоб надалі були обачнішими. Інші 47 засуджених були покарані так: хто молодший 30 років – віддані в солдати, хто старший – по 25 ударів різками із залишенням за місцем проживання під наглядом поліції. Священиків Ольшевського, Консевича, дячка Будяковського покарати за законами духовного суду. Зрештою, покарання очікували 52 особи, з них 17 в уманській тюрмі, 35 під караулом в селах⁵. Кількість тілесних покарань для Олексія Семенова теж змінювалася. За указом Київського Губернського правління від 11 червня 1827 р. в м. Умань мали прийти по 10 осіб із сіл, де відбулися виступи, щоб побачити виконання вироку, яким передбачалося нанесення 101 удару канчуками. Однак, за повідомленням Уманського Городничого від 15 липня, виконання вироку було призупинено. А вже за указом Губернського правління від 20 серпня кількість ударів замінена на 51⁶.

Таким чином, прихід до влади Миколи I, поширення декабристського руху стали чинниками загострення протестної активності в середині 20-х років XIX ст. Прагнення селян отримати волю, звільнитися від свавілля та жорстокості поміщиків, бажання господарювати на своїй, не панській землі в мирі і спокої набувало радикальних форм. Відтак, ні застереження з боку влади, ні приклади придушення і покарання селянських виступів не допомагали припинити цей рух. Уже 1827 р. влада визнавала, що «дух буйства, своеволия распространился до такой степени, что крестьяне в некоторых местах вовсе отказались от повиновения...»⁷. Проте ця активність не набувала організованих форм, була локальною, не мала чіткого антисамодержавного спрямування. За цих обставин селянський рух був скоріше одним з проявів кризи у суспільстві, ніж реальною силою, здатною вивести суспільство з кризового стану. Окрім того, нерідко сподівання змученого темного селянства могли, зрештою, використовувати в особистих інтересах. Що й відбулося на Уманщині у 1826 р., де лейтмотивом виступу став намір звичайного солдата – Олексія Семенова збагатитися за рахунок місцевих поміщиків. Важке становище сільських трударів та прагнення до змін О. Семенов з легкістю зумів використати, скориставшись настроями та довірою селян Уманського повіту.

¹ Семевский, В.И. (1888). Крестьянский вопрос в России в XVIII и первой половине XIX века. Санкт-Петербург, 2, 586.

² К-къ, К. (1882). Самозванный флигель-адъютант солдат Семенов. *Киевская старина*, 12, 526.

³ Центральний державний історичний архів України в м. Києві. *Фонд 533, Опис 5, Справа 1277*, Арк. 1.

⁴ Там само, Арк. 4.

⁵ Там само, Арк. 13.

⁶ Центральний державний історичний архів України в м. Києві. *Фонд 533, Опис 2, Справа 210*, Арк. 14, 35.

⁷ Иконников, И.С. (1905). *Крестьянское движение в Киевской губернии в 1826-27 гг., в связи с событиями того времени (по архивным материалам)*. Санкт-Петербург, 740.

Подальші дослідження виступів селянства та й загалом розгортання селянського руху в Україні варто продовжувати у площині встановлення його динаміки, яка віддзеркалює зростання активності народних мас, увиразнення причин та регіональних особливостей на різних історичних етапах.

References:

1. Hurzhii, I.O. (1958). *Borotba selian i robitnykiv Ukrainy proty feodalno-kriposnytskoho hnitu (z 80-kh rokiv XVIII st. do 1861 r.)* [The struggle of Ukrainian peasants and workers against feudal and serfdom oppression (from the 80s of the 18th century until 1861)]. Kyiv: Naukova Dumka. [In Ukrainian].
2. Ikonnikov, I.S. (1905). *Krest'janskoe dvizhenie v Kievskoj gubernii v 1826–27 gg., v svyazi s sobytjami togo vremeni (po arhivnym materialam)* [Peasant movement in the Kyiv province in 1826–1827, in connection with events of that time (based on archival materials)]. St Petersburg. [in Russian].
3. K-k', K. (1882). *Samozvannyj fligel'-ad'jutant soldat Semenov* [The self-styled adjutant and soldier Semenov]. *Kievskaja starina*, 12, 519–526. [in Russian].
4. Bolotova, H.V., Butych, M.I., Histsova, L.Z. and others (1978). *Selianskyi rukh na Ukraini. Seredyna XVIII – persha chvert XIX st. Zbirnyk dokumentiv i materialiv* [Peasant movement in Ukraine. The middle of the 18th century – the first quarter of the 19th century. Collection of documents and materials]. Kyiv: Dumka. [In Ukrainian].
5. Baran, V.P., Boriak, H.V., Butych, M.I. and others (1985). *Selianskyi rukh na Ukraini 1826–1849 rr. Zbirnyk dokumentiv i materialiv* [Peasant movement in Ukraine in 1826–1849. Collection of documents and materials]. Kyiv: Naukova Dumka. [In Ukrainian].
6. Semevs'kij, V.I. (1888). *Krest'janskij vopros v Rossii v XVIII i pervoj polovine XIX veka*. [Peasant issues in Russia in the 18th and early 19th century]. St Petersburg, 2. [in Russian].
7. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy v m. Kyievi [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv], *Fund 485, Description 1, Case 6255* [in Russian].
8. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy v m. Kyievi [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv], *Fund 485, Description 1, Case 6223* [in Russian].
9. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy v m. Kyievi [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv], *Fund 533, Description 2, Case 37* [in Russian].
10. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy v m. Kyievi [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv], *Fund 533, Description 2, Case 210* [in Russian].
11. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv Ukrainy v m. Kyievi [Central State Historical Archive of Ukraine in Kyiv], *Fund 533, Description 5, Case 1277* [in Russian].